

ТРИ УКРАЇНИ: СОЦІОСТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

В українському суспільстві співіснують три масові групи населення, які поділяють цінності і соціальні уявлення Індустріального, Інформаційного і Модерного суспільства. Вони формуються під впливом трудової діяльності людей, як наявної так і минулої. Сучасний розвиток країни визначено зростанням креативного класу та його впливом на розвиток економіки. У зв'язку з цим визначено завдання української соціології.

Ключові слова: соціальні уявлення, Індустріальне, Інформаційне і Модерне суспільство, креативний клас України.

В украинском обществе сосуществуют три массовые группы населения, которые разделяют ценности и социальные представления Индустриального, Информационного и Модерного общества. Они формируются под воздействием трудовой деятельности людей, как в настоящем, так и в прошлом. Современное развитие страны определяется ростом креативного класса и его влиянием на развитие экономики. В связи с этим определены задачи украинской социологии.

Ключевые слова: социальные представления, Индустриальное, Информационное и Модерное общество, креативный класс Украины.

Three mass groups of people sharing values and social representations of Industrial, Information and Modern society coexist in Ukrainian society. Values and social representations are shaped by people's work, present or past. Contemporary development of the country is determined by the growth of the creative class and its impact on economic development. The objectives of Ukrainian sociology are identified in connection with these facts.

Key words: social representations, Industrial, Information and Modern society, the Creative class in Ukraine.

Постановка проблеми. Від самого початку існування соціології одним із головних її завдань було визначення соціальної структури суспільства на основі соціальної диференціації. Розподіл населення на великі соціальні групи став передумовою аналізу, який дає можливість зрозуміти справжній характер міжгрупових відносин, а також прогнозувати напрямки розвитку суспільства. З часів Арістотеля найчастіше в соціології були поширені вертикальні теорії розшарування суспільства на основі майнового стану людей. До таких теорій відноситься класовий підхід К. Маркса і більш складна соціальна стратифікація П. Сорокіна, яка базується на основі таких ознак як характер власності, розмір доходів, обсяг влади, освіта, престиж, національні особливості та ін. Разом із цим вже з початку ХХ ст. у соціології були запропоновані нові якісні критерії диференціації. У М. Вебера це етичні принципи протестантів і католиків, у Е. Дюркгейма – колективні уявлення, у Т. Парсонса – культурні стандарти і цінності. Соціологи намагались не просто об'єднати людей в групи, але і зрозуміти за рахунок чого таке об'єднання відбувається. З одного боку, на думку вчених, цей процес універсальний і природний, тому що люди не рівні і їм важливо знайти серед інших своїх однодумців, щоб об'єднавшись із

ними в групу мати захист і впевненість у своєму соціальному стані. З іншого боку, наявність різних соціальних груп дає можливість реалізації та відтворення відносин у суспільстві, коли перемога носіїв одних соціальних уявлень над іншими забезпечує розвиток, або навпаки – заважає руху і призводить до стагнації суспільства і навіть до поступового самознищення. Такі великі групи вже давно отримали умовні назви новаторів і консерваторів.

У сучасній українській соціології також робляться спроби диференціації великих груп людей за різними засадами. Найбільш ґрунтовні роботи стосуються сучасної соціальної структури країни. Але коли йдеться про політичний вибір українців, найчастіше обговорюється розділення країни навпіл, який особливо помітний в електоральній ситуації. Вчені намагаються пояснити це явище різними дійсно важливими факторами:

– історичне минуле і поділ України на Право- і Лівобережжя з часів Руїни XVII ст. [3];

– історичне існування України у складі двох імперій на початку ХХ ст., а звідси і різний соціальний досвід управління [7];

– мовний і етнічний фактори, використання української та російської мови у життєвій практиці, серед яких особливе місце належить

лонгітудним дослідженням КМІСу під керівництвом Валерія Хмелька щодо лінгво-етнічної структури України [13];

– розподіл населення на великі соціальні групи як споживачів на ринку товарів та послуг, який щомісячно готує Омнібус GfK Ukraine;

– деякі наші сучасники, наприклад, відомий мільярдер Д. Фірташ, вважають, що існуючий поділ країни спричинили політики, а не історія або життєва ситуація [4], що навряд відповідає дійсності.

Насправді процес диференціації присутній в будь-якому суспільстві, його фіксують усі сучасні дослідження. Але необхідно зауважити, що при всій важливості мовного питання для творення культурної ідентичності українців та їх ціннісних орієнтацій, не менш важливе значення, на наш погляд, мають їх соціальні уявлення про історію, сучасний стан країни, а також найбільш бажаний вектор соціально-економічного розвитку.

Гіпотезою даного дослідження стало наступне: все доросле населення України можна умовно розділити на три великих сукупності, соціальні уявлення кожної з яких пов'язані з їх активною трудовою діяльністю в Індустріальному, Пост-індустріальному і Модерному суспільствах. Всі ці суспільства співіснують у сучасній Україні. Саме вони об'єднують людей не за класовим принципом і навіть не за їх статками, а саме за рахунок соціальних уявлень і цінностей, що притаманні цим суспільствам. Такий структурний розподіл спостерігається тільки в одній ситуації: коли українцям пропонується обирати державні органи влади, а фактично – шлях розвитку країни. Явище це настільки незвично, що досі з цієї точки зору дослідження не проводилися, хоча політики її відчують і використовують у своїх виступах і програмах. На наш погляд, таке явище зумовлено швидкістю соціальних трансформацій, які переживаються Україною на фоні ще більш швидких змін у світі, які польсько-англійський соціолог З. Бауман назвав «текучою сучасністю» [2].

Мета даної статті полягає в тому, щоб показати як соціальні уявлення, що формуються у більшості людей у період їх активної трудової діяльності, впливають на структуру суспільства і результати політичного вибору. Фактично ці тимчасові соціальні сукупності визначають подальший соціальний розвиток країни та її майбутнє.

Виклад основного матеріалу. В соціології *соціальні сукупності* – це відносно сталі групи людей, які мають більш-менш схожі умови, спосіб життя і подібні інтереси. З цієї точки зору зовні населення нашої країни також можна розглядати як певну соціальну сукупність, що історично пов'язана з визначеною територією, має подібні умови життя і цінності. Але в середині країни ми намагаємося класифікувати людей за іншими основами. Соціологія пропонує розглядати сукупності як статистичні (всі жителі країни за статевим і віковим поділом), реальні (наприклад, городяни, селяни, працівники сфери обслуговування і т. ін.) та масові, тобто ті, що визначені

поведінковими розбіжностями, але суто ситуаційними і нефіксованими. Саме ці *тимчасові масові сукупності* мають значення для даного дослідження. Такі сукупності достатньо складно виокремити, тому що їм притаманні наступні риси: а) це аморфні утворення з нечіткими межами розподілу; б) у таких сукупностей невизначена кількість і якісний склад, оскільки їм притаманна різномірність, міжгрупова і міжкласова природа; в) для об'єднання таких сукупностей необхідна певна ситуація, за межами якої вони як правило не виникають [1].

У зв'язку із аморфністю і тимчасовим існуванням масових сукупностей, вони дуже рідко розглядаються в якості структурних одиниць соціальної структури. Але в даному випадку саме вони мають особливий інтерес для дослідження. Пітерим Сорокін пропонував розглядати такі сукупності з точки зору об'єднуючих цінностей. В даній роботі пропонується розглядати не тільки цінності (вони були розглянуті в інших роботах автора), а соціальні уявлення (колективні у Дюркгейма), які також здатні об'єднувати людей. В даному випадку – це ті соціальні уявлення, які формуються у людей у період активної трудової діяльності, наявної, або той, з якою вони були довгий час пов'язані в минулому.

На таке припущення наштовхнуло спостереження електоральної поведінки жителів Миколаєва, яке за радянських часів отримало назву «Міста корабелів». Воно стало центром суднобудування ще в доіндустріальну епоху, але інтенсивно розвивалося з останньої чверті XIX ст., коли в Росії розпочалася індустріалізація. Саме з потужною індустріалізацією упродовж приблизно останніх 150 років було пов'язане життя українців на Півдні і Сході країни, оскільки там розташовані найважливіші для промисловості корисні копалини – вугілля та метал. Індустріальному етапу притаманна і швидка урбанізація, яка розпочиналася ще в межах Російської колоніальної імперії і продовжувалась у СРСР. Звідси і вплив російської мови у колишній найважливішій імперській колонії. Він був не просто сильний, він став головною якісною ознакою приналежності людини до сучасності, прогресу. Селяни переїздили до міст, намагались стати городянами і оволодіти російською мовою, як основною відмінністю міського способу життя. Зрозуміло, що для українців така ситуація не була простою, а тому на Півдні і Сході і тоді і зараз вживання української мови імпліцитно вважається ознакою селянина, людини «отсталого» і нерозвинутої. Зміни почалися тільки з набуттям Україною незалежності і надання українській статусу державної мови.

Кожна країна має своє минуле, дійсність і майбутнє, відповідно з якими у соціальних уявленнях людей присутні відповідні погляди та ідеї. Тут не треба спрощувати і вважати, що всі старі люди утворюють сукупність, що дотримується поглядів Індустріальної епохи, а представники середнього віку ближче до соціальних уявлень Постіндустріальної початку 90-х, коли в країні

стрімко зростала сфера обслуговування, поглинаючи звільнених працівників промислових підприємств. Молодь же орієнтована на цінності і соціальні уявлення Інформаційного і Постмодерного суспільства. Тим не менше сенс у такому міркуванні є, тому що такі ж само процеси відбувалися у 60-х рр. у США. Разом із цим на формування пропонованих сукупностей в Україні впливають і інші фактори.

Перший і важливий фактор, який суттєво впливає на соціальні уявлення і цінності українців – це розподіл населення країни за його статками, тобто економічним станом.

Державна служба статистики України майже з початку свого існування щорічно проводить аналіз стану домогосподарств. Він показує як у роки незалежності в країні стрімко з'явилися дві принципово нові категорії населення: перша – справжні бідні, яким не вистачає навіть на продукти харчування, друга – справжні багаті, навіть мільйонери і мільярдери, імена яких на слуху у кожного завдяки діяльності українських ЗМІ. Складена нами таблиця за даними Держкомстату наводить дані про самооцінку людьми своїх доходів за останні шість років [7].

Таблиця

Розподіл домогосподарств, які за оцінкою матеріального добробуту відносять себе до певного класу¹ (за матеріалами Державної служби статистики України)

Відносять себе	2006	2007	2008	2009	2010	2011
до заможних	0,1 %	0,1 %	0,1 %	0,1 %	0,1 %	0,1 %
до представників середнього класу	1,5 %	0,8 %	1,7 %	0,9 %	1,1 %	0,7 %
до небідних, але ще не представників середнього класу	38,2 %	36,8 %	40,2 %	38,8 %	33,8 %	32,2 %
до бідних	60,2 %	62,4 %	58,0 %	60,3 %	65,1 %	66,9 %
не змогли відповісти	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,2 %
	100 %	100,1 %	100 %	100,1 %	100,1 %	100,1

Таблиця розподілу домогосподарств показує, що до заможних себе стабільно відносять 0,1 % опитаних. Це можна було б рахувати за норму, якщо б середній клас країни складав 60-70 % населення, а не менше 1 %. Незначне його зростання спостерігалось тільки у 2008 р., але вже у 2011 р. таких господарств стало більше ніж вдвічі менше. Одночасно на 8 % зменшилась частина «небідних, але ще не представників середнього класу», яких можна вважати нижчою верствою середнього класу України. За цей же час кількість «бідних» зростає від 60,2 % до 66,9 %, наблизившись таким чином до небезпечних $\frac{2}{3}$ населення. Такий стан доходів свідчить про тотальну відверту бідність українців, яким до такої думки про себе дуже важко звикнути. Насправді, найвищий показник благополуччя був отриманий українцями за роки незалежності тільки у 2008 році, в передостанній рік перебування на посаді

Президента В. Ющенка, за часів уряду Ю. Тимошенко. Незважаючи на свару між чільниками держави, то був час, коли народ відчував можливість законно змінити вищих посадових осіб. Це суттєво впливало на настрої людей, а відповідно і на самооцінку домогосподарств. Цей рік за показниками наведеної таблиці можна вважати найкращим для України за всі роки незалежності, незважаючи на загальний скепсис стосовно влади.

У сучасному Миколаєві ситуація відрізняється від загальнодержавної, але не суттєво. За матеріалами дослідження кафедри соціології ЧДУ ім. Петра Могили, узагальнених Л. В. Калашниковою, до заможних відносять себе 4,3 % опитаних на початку 2013 р., а до самих бідних загалом 13,5 % [9].

Значне уточнення відбувається, коли люди вказують свій середньомісячний дохід.

Рівень матеріального забезпечення родини:		Частота	%
Варіанти відповідей	Ми живемо заможні і можемо дозволити собі все, що хочемо	17	4,3
	Ми живемо добре, але не можемо дозволити собі всього того, що хочеться	121	30,3
	Ми живемо в середньому достатку, дозволяючи собі лише те, що необхідно для нормального життя	208	52,0
	Ми живемо досить скрутно і не можемо дозволити собі навіть самого необхідного	48	12,0
	Ми живемо вкрай скрутно і нам ледь вистачає на життя	6	1,5
	Разом	400	100,0

¹Методологічні основи формування вибіркової сукупності для проведення органами державної статистики України базових державних вибіркового обстежень населення (домогосподарств) (затверджені наказом Держкомстату від 02.08.2005 № 223). Дані за 2012 рік у мережі наявні тільки за I квартал.

Середньомісячний дохід родини Миколаєва			
		Частота	%
Варіанти відповідей	До 1000 грн	25	6,3
	1000-3000 грн	172	43,0
	3000-5000 грн	140	35,0
	5000-8000 грн	48	12,0
	Більше 8000 грн	15	3,8
	Разом	400	100,0

Середньомісячний дохід родини Миколаєва			
		Частота	%
Варіанти відповідей	До 1000 грн	25	6,3
	1000-3000 грн	172	43,0
	3000-5000 грн	140	35,0
	5000-8000 грн	48	12,0
	Більше 8000 грн	15	3,8
	Разом	400	100,0

Так, практично половина опитаних має доходи до 3000 грн, з них 6,3 % – менше 1 т. грн. Саме ці люди і живуть вкрай скрутно, але не бажають вважати себе самими бідними, що свідчить про обмеженість інформації, основаної на самооцінці. Реально найбільш чисельною віковою групою, що живе «скрутно» і «вкрай скрутно» є представники вікової групи старші 60-ті роки (32,8 % від усієї кількості бідних). Їх життя було пов'язано із «золотою добою» Миколаєва – центра суднобудування, який ці люди, цілком природно, ідеалізують.

Біля 47 % опитаних отримують від 3000 до 8000 грн (приблизно 400-1000 \$). За термінологією Держкомстату це означає, що вони скоріше «не бідні, але і не представники середнього класу». Зважаючи на те, що річ йде лише про жителів міста, де доходи вищі, ніж у селі, можна припустити, що в Миколаєві складається така ж ситуація, що і по країні в цілому.

Економічний стан населення є визначальною умовою для пояснення існування запропонованих нами соціальних уявлень, що розділяють країну. Додатково їх можна описати за допомогою даних сучасних соціологічних досліджень.

Перша Україна. Першу Україну представляють ті групи населення, трудова діяльність яких була пов'язана з Індустріальною добою в колишньому СРСР, коли забезпечувалась повна зайнятість населення. Деякі великі промислові підприємства продовжують працювати і сьогодні, хоча і отримали нових власників. Ці останні і є найбільш багатими людьми України – сучасні хазяї металургійних підприємств і шахт радянської доби. Із 100 найбільш багатих українців перша **п'ятірка** має сумарні статки, які дорівнюють статкам інших 95 осіб (10) і пов'язані з металургією [10]. Ці люди стали олігархами, що володіють великою власністю та мають вагомий вплив на державні органи влади. Недивно, що їх підтримують інші багаті люди. Дивно інше – вони викликають довіру у найбільш зубожилых верств населення, яких у країні абсолютна більшість. У соціальних уявленнях старших вікових груп саме олігархи замінили собою попереднього єдиного власника – державу. А тому більшість людей,

життя яких було пов'язано з індустріальними підприємствами, продовжують мріяти про їх відновлення, яке б могло забезпечити всіх роботою, якщо не за допомогою держави, то за допомогою олігархів. Звідси і виникає парадоксальна ситуація, коли соціальні уявлення про найкращий устрій для країни об'єднують найбільш багатих і найбільш бідних за рахунок того, що одні володіють зараз, а інші були колись працівниками індустріальних підприємств.

Хрещеним батьком сучасного стану України став Президент Л. Кучма, який досить свідомо обрав визначений шлях розвитку, тому що і сам був людиною Індустріальної доби, брав особисту участь у зміцненні промислового потенціалу країни. Не має сумніву, що він керувався найкращими міркуваннями, тому що вважав, що саме індустріальний потенціал є головною ознакою могутності країни. Попередження економістів і тодішніх керівників провладної Народно-демократичної партії (А. Матвієнко, В. Філенко, Т. Стецьків та ін.), які намагалися зупинити цей процес, не мали успіху. Особисте переконання Президента та його оточення, що найкращий шлях розвитку України – це збереження її промислового потенціалу, мало велику підтримку серед української промислової і фінансової еліти, а головне, – у переважної більшості населення. Небезпечність такого розвитку подій була недостатньо усвідомлена і артикульована соціологами.

Таким чином, *Перша Україна* – це плоть від плоті радянської України, вона наслідує погляди, частково цінності та соціальні уявлення індустріальної доби. Саме тому в результаті 20-ти річної «боротьби» за незалежність ми отримали країну, яка нагадує останній етап розпаду феодалізму з шаленим набуттям власності окремими людьми, які вважають себе розумнішими за дурнів, які добровільно віддали їм свої ваучери в шахрайські інвестиційні фонди, або продали за 10 рублів, щоб мати на кусок хліба. На наших очах розпався фактично колоніально-ієрархічний устрій СРСР, який змінився нестримним «приобретательством», що так влучно описав М. В. Гоголь у «Мертвих душах». Сьогоднішні намагання перерозподілу власності між багатими тільки додають

невпевненості в оптимістичному розвитку країни. Разом з цим важливою ознакою майбутніх змін є однозначна електоральна позиція жителів столиці, як найбільш освіченої та інформованої частини населення в будь-якій країні. Це позиція однозначного заперечення вже сформованого соціально-економічного устрою.

Друга Україна. Світоглядні позиції і соціальні уявлення Другої України також визначаються трудовою діяльністю людей, але вже Постіндустріального суспільства. Сьогодні це досить значна спільність, яка розпочала формуватися ще за часів радянської доби, коли М. Горбачов офіційно дав старт появі приватних підприємств у сфері обслуговування, а в СРСР розпочалися процеси, що були притаманні США з кінця 50-х років і Європі з кінця 60-х років. Причини були суто економічні: в промисловості за рахунок автоматизації і механізації виробничих процесів швидко скорочувалась чисельність працівників, що призвело до зростання кількості людей, зайятих у сфері обслуговування. Першим це відмітив Д. Белл, який і назвав суспільство Постіндустріальним, пізніше воно отримало назву Інформаційне.

Друга Україна чисельно значно збільшилася тільки в роки незалежності, коли розпався радянській народногосподарського комплекс по причинах застарілості технологій. СРСР не витримав змагання з капіталістичними країнами і був приречений, а його розпад тільки додав

трагічності і плутанини в пошуку причин соціальних змін. З початку 90-х років величезна армія людей працездатного віку була змушена шукати роботу і принципово нових занять. Цей момент формування Другої України зафіксований в українсько-американському міжнародному дослідженні КМІСу, в організації якого брав участь американський соціолог Мелвін Кон. Найбільш вражаючий приклад змін у масовій свідомості українців був зафіксований дослідниками саме в цій роботі, коли більшість співвітчизників була змушена шукати для себе нових занять. Два зрізи в соціологічному дослідженні 1992/1993 р. і 1996 р. зафіксувала вражаючі зміни у соціально-стратифікаційних позиціях, а також у цінностях і самосвідомості українців.

У дослідженні брали участь тільки ті люди, які мали роботу у 1992-1993 роках, коли ще діяли радянські підприємства, але вже не сплачували заробітну платню. Це штовхало людей на пошук для себе інших занять. Інженери і конструктори ставали будівельниками, офіціантами, перукарями, оволодівали іншими професіями у сфері обслуговування, або емігрували до тих країн, де є попит на висококваліфіковану робочу силу. Але більшість все ж таки осталася в країні, знайшла роботу і взяла участь у другому зрізі соціально-психологічного дослідження КМІСу. Наведені в таблиці дані показують значні зміни у свідомості людей.

**Соціально-стратифікаційна позиція та особистість:
Україна, 1992-1993 та 1996 роки [8, с. 430]**

Деякі показники кореляції між соціально-стратифікаційною позицією та:	Кореляції нульового порядку між соціальною стратифікаційною позицією та особистістю для чоловіків та жінок, що мали роботу як у 1992-1993, так і в 1996 році			
	Чоловіки		Жінки	
	1992-1993	1996	1992-1993	1996
самостійністю орієнтацій;	0,23	0,43	0,36	0,35
дистресом	-0,15	-0,10	-0,03	-0,14
розумовою гнучкістю	0,47	0,87	0,57	0,74
Кількість випадків	352		412	

Так, чоловіки, які всі негаразди мали роботу, продемонстрували самостійність орієнтацій, яка зросла майже вдвічі. У той же час у них зменшилася залежність від стресу, а головне, – значно зросла розумова гнучкість. Це означає, що більшість українців справилися з викликами часу і пристосувалась до змін. Крім того, в дослідженні наведено різноманітні приклади змін у соціальній свідомості українців, які стали більш незалежними, тобто менш авторитарними, сприйнятливими до змін, більш відповідальними і упевненими в собі.

Всі ці дані свідчать, що більша частина людей працездатного віку достойно пережила кардинальні соціальні зміни, що відбулись в Україні протягом 90-х років, у тому числі за рахунок змін у своїй трудовій діяльності. Тому дослідники відмітили наступне: «Особливості роботи респондентів з інформацією, з речами та з людьми – типи даних,

з якими вони працюють, інструменти, які використовують, природа їхніх стосунків з людьми, з котрими взаємодіють, – усе це відносно неважливе. Те, що дійсно має значення для цінностей і орієнтацій, – це складність праці з інформацією та з людьми, час, витрачений на роботу з інформацією, речами і людьми, та загальна складність праці. Кожне з цього є незалежно значущим, а їхня множинна кореляція з цінностями та орієнтаціями дещо більша, ніж кореляції кожного окремо» [8, с. 62.]. Це означає, що значна кількість українців виявилася рівними викликам свого часу і змогла пристосуватись до змін, які розпочалися в суспільстві, оволодіти новими видами діяльності. Ці люди і складають Другу Україну, що відмовилась від соціальних уявлень Індустріальної доби і здатна жити сьогоденням, а не мріяти та ідеалізувати минуле.

Треба зауважити, що ніхто не вимірював чисельність цієї Другої України. Вона представлена усіма верствами населення. Як мінімум, це та частина населення – від 33 % до 41 %, які вважають себе «середнім класом» і «не бідними» в обстеженнях Держкомстату. Оскільки ці дані наведені за самооцінкою людей, то можна припустити, що певна кількість тих, хто вважає себе «бідними», також належить до Другої України за своїми ставленнями (attitude) і соціальними уявленнями і орієнтаціями, хоча і не наважується себе так називати. Можна також припустити, що саме представники Другої України стали рушійною силою Помаранчевої революції, коли на Майдані Незалежності опинились і студенти, і бабусі, які приносили гарячу їжу протестувальникам. При цьому відсутність чітко сформульованих ідей і мети розвитку країни призвели до того, що вся боротьба точилася біля постаті майбутнього Президента. Непродуктивність такої боротьби стала досить швидко зрозумілою, тому що одна досить консервативна людина не може уособлювати в собі увесь потенціал змін, яких потребує суспільство. Врешті-решт це і призвело до регресу в політиці і до розчарувань виборців.

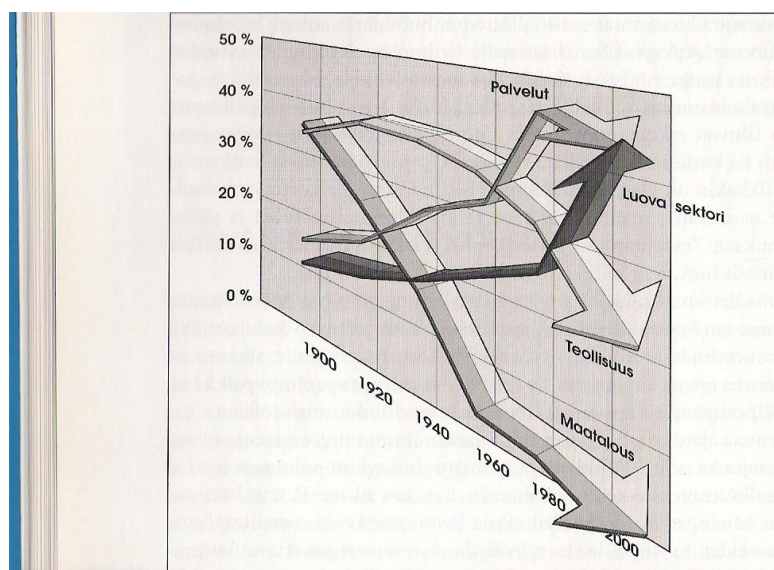
Третя Україна. Ця Україна непомітно для нас сформувалась за роки Незалежності у нову перспективну спільноту, яка вже заявила про своє існування. Це представники Інформаційного і Модерного суспільства, яке нещодавно розпочало розвиватися в країні і кількісно представлено перш за все молоддю. Значний прошарок у цій спільноті складають люди середнього віку, що зайняті у творчих видах діяльності, які масово збільшилися в останні півтора-два десятиліття. Це журналістика, телебачення, фінанси, банківська справа, дизайн, ІТ-технології та інші види діяльності, що потребують творчих зусиль. Майже

всіх працівників таких професій у сучасній соціології з легкої руки Річарда Флориди називають «креативним класом», оскільки саме вони здатні формулювати нові соціальні ідеї, брак яких відчувається у всьому світі.

Майже 10 років тому у Великій Британії було офіційно визначено поняття креативного класу: це всі сфери виробництва, які спираючись на індивідуальні творчі здібності, вміння і таланти, мають потенціал для створення багатства і робочих місць шляхом виробництва та використання інтелектуальної власності, як відмічав сайт М'etropolitiques [13]. Тоді ж у 2002 році Флорида випустив перше ґрунтовне соціологічне дослідження «Поступ креативного класу» (The Rise of the Creative Class), а у 2003 р. «The Flight of the Creative Class» [14]. Достатньо швидко, як для соціологічного дослідження, книжки були перекладені на більшість європейських мов, а у 2007 р. перша з них з'явилась російською [11].

Для більшої зрозумілості можливостей впливу креативного класу на українське майбутнє звернемо увагу на його розвиток у США протягом ХХ ст. порівняно з іншими великими за чисельністю класами, що зайняті у сільськогосподарському, індустріальному виробництві та обслуговуванні.

Наведений рисунок 1 з другої книги Р. Флориди чітко показує як протягом ХХ ст. поступово зменшувалась частка населення, зайнята у сільськогосподарському виробництві з майже 40 % у 1900 році до 2 % у 2000 р. Зайнятість у промисловості до 1920 року постійно підвищувалась, але після 1960 р. швидко знизилась до 20 %. Саме в той час набув розвитку клас, зайнятий в обслуговуванні, який стрімко зростав і досяг більше 45 % працездатного населення. Але і він почав скорочуватися з 80-х років за рахунок одночасно бурхливого підйому креативного класу.

Рис. 1. Зростання креативної економіки у США протягом ХХ ст. (Florida R. Luovan luokan pako. Uusi globaali kilpailu kyvyistä. – Helsinki, Tolentum, 2006. – S. 31).

Сьогодні такі ж самі процеси відбуваються у Європі, спочатку в Західній а згодом у Центральній і Східній. Такий же розвиток подій притаманний і Україні, якщо вона не зруйнує своє майбутнє за рахунок невдалої політики. Така загроза існує, тому що для креативного класу України створені такі умови, коли його розвиток на Батьківщині значно обмежений за рахунок зниженого попиту на його послуги і низьку оплату праці. Складається парадоксальна ситуація, коли значна кількість молодих людей готова і фахово підготовлена до роботи в найбільш прогресивній сфері виробництва, а попиту на робочу силу такого гатунку в Україні занадто мало. Більше того, найбільш потужну силу розвитку суспільства у нас практично виштовхують з країни.

Одне з болючих питань, на якому грають політики, є положення української мови. Наскільки складно йде процес набуття нею чинності як загальнозживаної в науці і культурі можна побачити за результатами сучасного дослідження Дмитра Позняка стосовно мовної ситуації серед молоді Сходу. У висновках його дослідження зазначено: «Серед загальноукраїнської і центрально-української вибірки домінуючим фактором, що, на думку респондентів, утримує молодь Сходу від спілкування українською, виявився низький престиж і незнання української мови»... Але на думку самих молодих Сходу вони утримуються від використання української мови за наступних причин: «спілкування українською суперечить ідеологічним поглядам молоді Сходу, є побоювання, що це може змінити їх особистість, а також острахи щодо офіційного тиску» [5].

Такі висновки дослідження настроїв молоді не можна оставити поза увагою, тому що за даними В. Хмелька на Сході проживають за етнічним походженням: 34,1 % моноетнічних українців, 45 % українсько-російських біоетнорів і 20,8 % моноетнічних росіян [12]. На наш погляд, в основі наявної ситуації лежать два визначальних фактора вітчизняної історії.

Перший фактор відмови від рідної мови пов'язаний з Голодомором. Найбільш розумні селяни шукали спасіння у великих промислових містах Півдня і Сходу: Донбасі, Дніпропетровську, Одесі та ін., у яких за часів швидкої Індустріалізації був величезний попит на здорових працездатних людей. Зрозуміло, що під загрозою репресій такі налякані люди намагалися позбавитись рідної мови, яка видавала їх походження. А сьогодні їх нащадки бояться змін своєї особистості.

Другий факт визначений тим, що південний схід країни був колонізований Російською імперією тільки у XVIII ст. а тому із самого початку не тільки офіційна, але і побутова мова була російською. Вважаю, що менше за все тут потрібні якісь спеціальні заходи, тому що мовні питання дуже сильно звилноють емоції людей. Толерантність щодо вживання у побуті будь якої мови – це обов'язкова умова збереження миру.

Ситуація в Україні мало відрізняється від мовних проблем колоній інших імперій, Британської або Французької. Для населення Індії, Пакистану, значної кількості Південної і Східної Африки вживання англійської поряд із мовами своїх країн стало культурним явищем двомовності. Так само, як у самостійних країнах Магрибу – вживання французької. Мабуть відкидання здобутків російської культури останніх двох століть не принесе нових звершень українцям, а зашкодить точно. Обмежені люди не бувають ні творчими, ні толерантними. Разом з цим гра політиків на мовних питаннях є не просто невдалою, насправді це зрадливість національних інтересів молоді держави.

Що стосується поступу українського креативного класу, то його становище є на сьогодні вкрай небезпечним. Біля 70 % освіченої молоді хочуть покинути батьківщину і емігрувати в більш благополучні країни. Якщо не буде вжито ефективних заходів щодо перебудови, або реформатування економічного і політичного устрою, то Перша Україна фактично знищить своїх дітей – найбільш талановиту частину Третьої, якій не має чого втрачати на Батьківщині, крім своєї бідності. Сценарій надто поганий, щоб можна оставити його поза увагою. Про це постійно нагадують автори щотижневика «Кореспондент», інші українські ЗМІ, які розповідають про цінності і наміри Третьої України.

Фактично необхідна зміна економічної моделі розвитку України: з кланово-олігархічного капіталізму, який замінив собою державно-монополістичний, на модель народного капіталізму і держави загального блага, що має реальний потенціал для того, щоб краще і швидше подолати проблеми, порушені перед Україною сучасним світом. Україні потрібно запровадження таких механізмів отримання і розподілу доходів у суспільстві, які б забезпечили значне розширення верстви дрібних і середніх приватних власників, тобто середнього класу, який за останні три роки був майже знищений нерозумними діями уряду М. Азарова. Сукупність подібних механізмів утворює модель народного капіталізму, яка з успіхом працює в багатьох країнах, у т.ч. у Польщі, Швеції, Фінляндії, Норвегії і Данії, які практично уникнули світової економічної кризи. Це дасть можливість швидше подолати проблеми, пов'язані з перманентним дефіцитом державного бюджету та стрімким збільшенням державного зовнішнього і внутрішнього боргу, збалансувати попит та пропозицію, стимулювати розвиток внутрішніх ринків капіталу і вийти на траєкторію економічного зростання. Між іншим, націоналізувати привласненні олігархами підприємства, ввести прогресивний податок на доходи, як це є у країнах Північної Європи, – не таке вже і важке завдання, якщо в парламенті буде більшість соціально орієнтованих партій. Не може бути такого, щоб зубожілі бабусі і мільярдери сплачували один й той самий податок на доходи.

Висновки

1. Наша гіпотеза стосовно наявності в Україні трьох великих сукупностей, які виникають під час виборів, потребує додаткового соціологічного і соціально-психологічного дослідження, відповідної розробки показників, операційних ознак та інструментів дослідження. Дана стаття є лише першим кроком на цьому шляху. Вона скоріше має метою привернути увагу науковців, журналістів та інших творчих працівників до великої проблеми сучасної України – застарілого і хибного змісту соціальних уявлень більшості населення.

2. Намагання зрозуміти і оцінити сучасність неможливо без знання особливостей історії країни, яка зазвичай визначає не стільки подальший шлях (насправді всі змушені рухатися за тими, хто в авангарді розвитку), скільки його особливості. Україна сьогодні знаходиться в небезпечній ситуації і не тому, що їй загрожує нова колонізація. Небезпека заключається в застарілості поглядів і соціальних уявлень величезної частини населення, яка не бачить нових перспектив, так само як не бачать, або не хочуть їх бачити, політики.

3. Людям важлива чітка перспектива. Починаючи з часів Мойсея, для кожної людини важливо усвідомити зміст реальності і напрямок її руху. Особлива роль тут належить соціології, яка вперше, на думку П'єра Бурдьє, подолала відмінність між поясненням і розумінням. «Щоб працювати у світі (на противагу тому, щоб бути опрацьованим ним) необхідно знати, як працює цей світ [2, с. 227]. Наша гіпотеза, що більшість населення сучасної України знаходиться в полоні уявлень радянської доби, небезпідставна. Про це свідчить аналіз збудованого в Україні суспільства, яке точно відтворює карикатурний образ капіталізму з підручників з «наукового комунізму».

4. Головним завданням сучасної соціології є соціальна просвіта, яка буде тим більше успішною, чим більше буде покладатися на наукові дослідження. Особливої уваги потребують журналісти, які є головними провідниками у справі формування більш сучасних поглядів і соціальних уявлень українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверин А. Н. Социальная структура общества / А. Н. Аверин. — 84 с. [Электронный ресурс]. — РАГС – 2006. Режим доступа : ru.wikiversity.wikia.com/wiki/Социальная_структура
2. Бауман З. Текущая современность / З. Бауман. — СПб. «Питер», 2008. — 238 с.
3. Грицак Ярослав Двадцять дві України / Я. Грицак. — Критика. — 2001. — № 4.
4. Інтерв'ю Д. Фірташа 29 грудня 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zaxid.net/home/showSingleNew>.
5. Позняк Д. Проблема україномовного спілкування серед молоді південного сходу країни / Д. Позняк // Соціальна психологія. — 2010. — № 4.
6. Рябчук, М. Дві України / М. Рябчук // Критика. — 2000. — № 10.
7. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України у січні 2012 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/data/220612_sb_2012.pdf.
8. Соціальні структури і особистість. Дослідження Мелвіна Л. Кона і його працівників. Пер. з англ. В. Є. Хмелько. — К. : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — 559 с.
9. Соціальні виміри міського простору (аналітичний звіт за результатами опитування громадської думки «Миколаїв-2013») / І. А. Мейжис, Л. А. Ляпіна, Л. В. Калашнікова. — Миколаїв : Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. — 161 с.
10. Сич В. Концентрація капітала. Ітоги подсчета состояний 100 самых богатых украинцев / В. Сич // Корреспондент. — 2012. — № 48 [Электронный ресурс]. — Режим доступу : <http://blogs.korrespondent.net/journalists/bl...>
11. Флорида Р. Креативный класс / Р. Флорида. — М. : Издательский дом «Классика – XXI», 2007. — 421 с.
12. Хмелько В. Є. Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Soc/2004_32/01_khmelko_vye.pdf.
13. Что такое креативный класс // [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.rtkorr.com/news/2012/08/07/316970.new?ref=rss>.
14. Florida R. Luovan luokan pako. Uusi globaali kilpailu kyvyistä. — Helsinki, Tolentum, 2006. — 330 с. / The Flight of the Creative Class. 2005/. — P. 290–292.

Рецензенти: Гавеля В. Л., д.філос.н., професор;
Нагорний Б. Г., д.філос.н., професор.

© Мейжис І. А., 2013

Дата надходження статті до редколегії 15.04.2013 р.

МЕЙЖИС Ірина Альбертівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: соціальна психологія, соціологія особистості.